

‘Het literaire tijdschrift *De Revisor* en het postmodernisme. Reactie op een beschouwing van Jaap Goedegebuure’

Sander Bax

bron

Sander Bax, ‘Het literaire tijdschrift *De Revisor* en het postmodernisme. Reactie op een beschouwing van Jaap Goedegebuure.’ In: *Nederlandse letterkunde* 7 (2002), p. 152-156.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bax_006lite01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Het literaire tijdschrift *De Revisor* en het postmodernisme

Reactie op een beschouwing van Jaap Goedegebuure

Sander Bax

In zijn artikel ‘Postmoderne modernisten en modernistische postmodernen’ doet Jaap Goedegebuure een voorstel om de temporele grenzen van het modernisme in Nederland te verleggen en het corpus aan modernistische teksten te verruimen. Voor een groot deel kan ik hem daarin volgen; het beeld dat Fokkema en Ibsch hebben geschetst lijkt mij inderdaad te scherp begrensd. Waar Goedegebuure teksten die aanvankelijk symbolistisch werden genoemd (Leopold) en teksten die van origine tot het existentialisme worden gerekend bij het modernisme wil betrekken, klinkt zijn pleidooi overtuigend. Waar hij echter beweert dat de auteurs uit het *Revisor*-milieu tot het modernisme gerekend dienen te worden, moet ik zijn voorstelling van zaken enigszins nuanceren. Mijn bezwaren tegen de opvattingen van Goedegebuure zijn gefundeerd op twee belangrijke vragen: ‘Wat dient men te verstaan onder *Revisor*-milieu?’ en ‘Wat zijn de kenmerken van het literaire werk in *De revisor*?’. Ik ben het oneens met de manier waarop Goedegebuure die twee vragen beantwoordt.

Goedegebuure beweert dat van de *Revisor*-schrijvers Frans Kellendonk, Willem Jan Otten, Doeschka Meijsing en A.F. Th. van der Heijden een modernistische poëtica hanteren. Voorts beweert hij dat in het werk van Hedda Martens, Nicolaas Matsier, Van der Heijden, Meijsing en Kellendonk die modernistische levens- en kunstopvatting haar literaire verwerking krijgt. Het in hun werk veelvuldig voorkomende motief van het ‘ordenen’, veelal door archivarissen, lexicografen en bibliothecarissen, heeft ten doel te laten zien dat er via het schrijven ordening en coherentie kan worden aangebracht. Goedegebuure illustreert dit gegeven aan de hand van het werk van Meijsing, waarbij hij zich vooral richt op haar latere romans als *Vuur en zijde*, *De weg van Caviano* en *De tweede man*.

Mijn eerste bezwaar betreft deze illustratie. Als men wil spreken over het *Revisor*-milieu, dan dient men zich te beperken tot de groep auteurs die zich in de beginperiode, van halverwege de jaren zeventig tot halverwege de jaren tachtig, rond het literaire tijdschrift *De revisor* verzamelden. Om te achterhalen wat de poëtica is die deze schrijversgroep kenmerkte, dient men te kijken naar poëtische uitlatingen van

representatieve auteurs, gedaan in die periode, en naar het werk dat zij *in die periode* hebben gepubliceerd. Het valt namelijk gemakkelijk te constateren dat de auteurs die aanvankelijk gerekend werden tot het *Revisor*-proza na die beginjaren ontwikkelingen in hun oeuvre doormaken, die het onmogelijk maken om hen nog als een groep te beschouwen. Om die reden lijkt het me niet juist het *Revisor*-proza te karakteriseren met behulp van drie romans van slechts een auteur, die *na die periode* zijn verschenen.

Mijn tweede bezwaar is van inhoudelijke aard. Goedegebuure karakteriseert het proza als volgt: ‘De constructie van een literaire tekst wordt gezien als een middel om met de scheppende verbeelding als instrument een chaotische werkelijkheid en de plaats van het subject daarin zo te ordenen dat ze, zo niet te kennen of te doorgronden, dan toch te beheersen valt, al is het maar voor het moment dat de artistieke ervaring duurt. Er is sprake van een streven naar tekstuele coherentie en connectiviteit, dat zijn beslag krijgt in clusters van motieven, metaforen en associaties.’¹ Volgens Goedegebuure beweert Frans Kellendonk zulks in het bekende twistgesprek met Maarten 't Hart. Ten eerste denk ik dat de bewering an sich niet van toepassing is op het werk van *De revisor*, waarin men erop uit zegt te zijn aan te tonen dat het niet mogelijk is om via taal coherentie en eenheid te creëren in een chaotische wereld. Ten tweede blijkt dat Kellendonk in dat gesprek veel genuanceerder omgaat met het modernistische ‘geloof’ in de mogelijkheid van coherentie in het literaire werk, hetgeen volgens mij al blijkt uit het volgende citaat:

Ik geloof niet meer zo, als de modernisten, Joyce, Virginia Woolf, etc., in de esthetische ordening als zingeving van de chaotische werkelijkheid. Dat heeft met allerlei dingen te maken. De literatuur heeft voor een groot deel de religie vervangen, [...], maar de literatuur is nog niet echt van God los. Want als die vorm werkelijk transcendent zou zijn, dan was de kunstenaar een priester die rechtstreeks is verbonden met een Opperschepper - hij moet zijn inspiratie toch ergens vandaan halen. Is de vorm niet echt transcendent, dan zit de kunstenaar gevangen binnen zijn eigen visie, dan is hij een solipsist en dat vind ik nog minder aantrekkelijk. Dat is een dilemma waar ik nog lang niet uit ben.²

Dat het de *Revisor*-auteurs er niet om te doen was met behulp van de taal ordeningen te bewerkstelligen, blijkt wanneer men de verhalen van de *Revisor*-auteurs uit de betreffende periode onderzoekt. In het verhalend werk van Dirk Ayelt Kooiman (de belangrijkste *Revisor*-auteur, die door Goedegebuure genegeerd wordt), Matsier, Kellendonk, Canaponi, Gerrit Krol en Willem Brakman (ook de laatste twee auteurs speelden een belangrijke rol in de beginjaren van *De revisor*) staat een scepsis centraal ten opzichte van de modernistische poëtica. Veelal wordt er gebruik gemaakt van dezelfde procédés als de modernisten gebruikten, maar wordt er een andere lading aan gegeven. Zo wordt er in het werk van Matsier en Kellendonk nogal wat gereconstrueerd. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in het verhaal *Scheltema Oostersche kunst*, uit Matsiers debuutbundel, en Kellendonks novelle *Letter en*

geest. Het reconstrueren wordt in deze werken geschetst als een zinloze en hoogst problematische bezigheid. Van de hoofdpersoon uit Matsiers verhaal wordt herhaaldelijk gezegd dat zijn werk eigenlijk nutteloos is, maar dat hij nu eenmaal beziggehouden moet worden. De hoofdpersoon in het verhaal van Kellendonk maakt een reconstructie, die uiteindelijk geheel mislukt, tot zijn levenswerk. Bij Kooiman wordt het allemaal wat explicieter weergegeven. Een verhaal als *Niets gebeurt* heeft het problematische van het schrijven tot onderwerp, hetgeen wordt onderstreept door steeds terugkerend metafictioneel commentaar. In het verhaal wordt herhaaldelijk gereflecteerd op wat er verteld wordt en op het vertellen op zichzelf. En dat in een verhaal dat eigenlijk nauwelijks een verhaal te noemen is, aangezien er niets gebeurt.³

Van de *Revisor*-auteurs zijn Patrizio Canaponi en Doeschka Mesijnsing degenen die het dichtst bij een modernistische poëtica staan. Toch staat in het verhalende werk dat zij eind jaren zeventig, in de *Revisor*-tijd, hebben gemaakt de vraag naar de mogelijkheden van de verbeelding centraal, hetgeen blijkt uit een verhaal als *De zaak Judith Reiss* van Meijnsing. Daarin worden twee verhalen verteld die niet met elkaar in verband te brengen zijn en die elkaar zelfs uitsluiten, waardoor het niet mogelijk is te zien wat fictie is en wat werkelijkheid. Zelfs in haar latere werk heeft Meijnsing de modernistische procédés, die Goedegebuure er terecht in herkent, niet klakkeloos overgenomen. Ook Goedegebuure zelf erkent dat, maar zonder er de juiste conclusies aan te verbinden. ‘Meijnsing gaat in haar roman *Vuur en zijde* een stap verder door bij dit helende vermogen van de kunst een vraagteken te zetten.’⁴ Hier wordt iets gesignaleerd dat belangrijk is voor de relatie van de *Revisor*-auteurs tot het modernisme: ze gaan een stap verder.

Het moge duidelijk zijn dat de *Revisor*-auteurs werken in de traditie van het modernisme, gebruik maken van de procédés uit die periode en een grote belangstelling hebben voor de werken uit die periode. Dat wil echter nog niet zeggen dat zij zelf ook modernistische literatuur maken. De bewering dat het werk van Matsier, Kellendonk en Otten sterk naar de essayistiek tendeert, zoals het werk van Gide en Du Perron, lijkt mij dan ook onjuist. Wel is het zo dat er, bijvoorbeeld bij Matsier, in het verhaal gedacht en gesproken wordt over het problematische en geconstrueerde van de conceptie ervan, maar dat alles geschiedt binnen het kader van een fictioneel werk dat in zijn algemeen niet de kenmerken draagt van een essay. De *Revisor*-auteurs plaatsen in hun werk en in hun poëtica grote vraagtekens bij de modernistische illusie dat men met behulp van de verbeelding een ordening kan aanbrenge, die in de werkelijkheid niet te vinden is. Deze vraagtekens komen niet alleen naar voren in gedachten en overwegingen van de personages (zijn dus niet alleen rationeel-reflecterend, om met Ibsch te spreken), maar vormen een wezenlijk onderdeel van de vormgeving van het literaire werk, hetgeen tot uiting komt in metafictionaliteit en zelf-reflexiviteit.⁵ Je zou kunnen zeggen dat bij deze auteurs de epistemologische twijfel niet rationeel-reflecterend, maar juist mime-

tisch verwerkt wordt, wat voor Ibsch aanleiding zou kunnen zijn hun werk bij het postmodernisme te plaatsen. Steeds weer laten de *Revisor*-auteurs zien hoe problematisch het is om in een kunstwerk een eenheid te verkrijgen zonder dat het een kunstmatig en bedrieglijk karakter krijgt. Om dit probleem aan de orde te stellen willen zij daar steeds de nadruk op leggen, wat de volgende twee citaten, van respectievelijk Kellendonk en Kooiman, mogen aantonen:

De ogenblikken dat een verhaal of een gedicht eerlijk bekent dat het van taal gemaakt is, dat een schilderij blijk geeft van zijn verf, of een beeldhouwwerk, tegen alle regels van de representatie in, het materiaal waarvan het is vervaardigd gehoorzaamt, dat zijn voor mij de bevrijdende ogenblikken in de kunst. [...] Bij elke kunstervaring moet het transparante venster waar je voor zit af en toe beslagen raken met rijm, en moet het glas zichtbaar worden door de spookachtige ijzervarens die erop groeien.⁶

Volgens mij mag de lezer niet de mogelijkheid krijgen zich uitsluitend te identificeren met een schijnwereld, met de hoofdpersoon uit een boek. Hij moet in contact komen met de schrijver, voor wie de personages pionnen zijn. Die link -tussen schrijver en lezer- probeer ik in mijn boeken te leggen. [Het gevaar bij dit soort literatuur is de steriliteit of bedachtzaamheid, en niet, zoals Aad Nuis ooit beweerd heeft, de kunstmatigheid, SB]. Dat is juist ons kenmerk. In mijn boeken verkondig ik voortdurend dat het verhaal bedacht is, ik laat de lezer het kunstmatige zien: de fictie. *Ik streef de kunstmatigheid niet na, ik toon de kunstmatigheid aan.*⁷

In het bovenstaande heb ik willen laten zien dat Goedegebuure in zijn artikel dat veel meer dan alleen *De revisor* tot onderwerp had, een wel erg voorbarige en ongenueanceerde plaatsing realiseert van de auteurs die zich rondom dit tijdschrift hebben verzameld. De misvatting dat men in *De revisor* beoogde modernistische opvattingen in een nieuw jasje te steken is een constante in de literatuurgeschiedschrijving, die nooit eerder getest is op haar houdbaarheid en die jarenlang heeft kunnen bestaan. Hierdoor heeft men nooit ten volle beseft wat de vernieuwende en actuele rol was die het tijdschrift in de jaren zeventig heeft gespeeld en die verantwoordelijk was voor haar grote populariteit.

Literatuur

- Bax, S.**, 'Een postmodern revisor? De relatie tussen het *Revisor*-proza en het postmodernisme.' In: *Vooy's* 19 (2001), 1, p. 24-33
- Brokken, J.** 'Het academisme in de literatuur'. In: *Haagse Post*, 10-9-1977
- Goedegebuure, J.**, 'Postmoderne modernisten en modernistische postmodernen. Nederlandstalige schrijvers van de twintigste eeuw herlezen.' In: *Nederlandse letterkunde* 6 (2001), 1, p. 13-31
- Ibsch, E.**, 'Postmoderne (on)mogelijkheden in de Nederlandse literatuur.' In: M. Schenkeveld, *De achtervolging voortgezet*. Amsterdam 1989, p. 346-373

Kellendonk, F., 'In dispuut met Maarten 't Hart.' In: *De revisor* 7 (1980), 3, p. 2

Kellendonk, F., 'Idolen. Over het tweede gebod.' In: -, *Het complete werk*. Amsterdam 1992, p. 847-860

Eindnoten:

- 1 Goedegebuure 2001, 19
- 2 Kellendonk 1980, 4
- 3 Zie hiervoor: Bax 2001
- 4 Goedegebuure 2001, 21
- 5 Ibsch 1989
- 6 Kellendonk 1992, 859-860
- 7 Brokken 1977, 37